

14 mei (09.00 uur)

Ria

‘Weer dat alarm,’ zucht vader Van Mils terwijl hij een handkar voor z’n huis rijdt. De sirenes loeien voor de zoveelste keer deze ochtend. Vanaf half acht ligt Hoek van Holland enorm onder vuur. Ze zijn nog maar net bijgekomen van de vorige aanval, of boven zee klinkt alweer het zware gebrom van de volgende bommenwerpers. Dit keer lijken de mensen zich daar in de Lichttorenstraat niet zo veel van aan te trekken. Ze blijven gewoon op straat. Ria’s vader zet een koffer met kleren op de kar. Opa Pier komt naar buiten met een mand vol kippen. Zo te horen hebben die beesten het niet naar hun zin in hun noodbehuizing. Gisteravond tijdens de evacuatie moesten ze hun prachtige hok verruilen voor een veel te kleine mand. Toen had Opa één van de soldaten toch nog zo gek gekregen even snel met hem met een wagentje naar de Pannenbuurt te rijden. Net op tijd, want nu zou hij waarschijnlijk niet eens meer naar z’n eigen woning kunnen.

Opa zet de mand met kippen op de handkar en klemt hem vast tussen een paar koffers. Naast de handkar staat het vrachtwagentje van Van de Berg, de kolenboer. Daar gaan de spullen van de burens op. Die mensen zijn al oud en de gemeente heeft geregeld dat hun bagage wordt opgehaald door de kolenboer. Bij Ria thuis kunnen ze het gelukkig allemaal zelf aan. De handkar heeft vader vanochtend vroeg op de boerderij van z’n baas gehaald en nu loopt de familie Van Mils heen en weer om daar van alles op te zetten. Vader houdt zich bezig met het laden, moeder regelt de zaken binnen. ‘Niet te veel meenemen,’ moppert vader. ‘We gaan niet verhuizen hoor! Als het ‘n beetje meezit zijn we over een paar dagen al weer terug.’

Net als Ria met de vissenkomp naar buiten loopt, komt er een vliegtuig over. Heel laag! Eng laag! Net een grote grijze vogel. Het monster werpt een schaduw over de straat. Er klinkt fel ge-

14 mei 1940

fluit, gevolgd door een paar enorme dreunen. Zo erg hebben ze 't nog nooit gehoord. Van schrik laat Ria de kom vallen. Een klap, gerinkel van glas, twee spartelende goudvissen op de grond. Ria rent verschrikt naar binnen. Vader erachteraan. Waarom weet hij zelf ook niet, maar het is z'n eerste reactie. Z'n oren doen pijn van de klap, ze suizen.

'Een voltreffer!' roept hij. 'En ook zo vlakbij. Ik hoop niet dat de volgende op ons dak terecht komt!' 'Oh, hoe moet dat nou met Kees?' kermt Hanneke, met rode ogen van het huilen. Pas als de vliegtuigen vertrokken zijn en de sirenes laten weten dat het voorlopig even veilig is, gaan ze weer naar buiten. Voor de gymzaal springen net drie hospitaalsoldaten in een auto. Koos achter het stuur. 'Als jullie Kees zien, zeg dan dat ik op hem zal blijven wachten. Altijd!' roept Hanneke naar de mannen. De wagen start en rijdt weg, met piepende banden. 'Tot ziens,' schreeuwt Ria, 'wij vertrekken!' Koos staat bovenop de rem, zet de wagen met een hoop gekraak in de achteruit en rijdt een stukje terug. 'Nog bedankt voor alle koffie!' roept hij. 'We zien elkaar nog wel, na de oorlog! Nu eerst naar de gewonden, want het was net goed mis. Een bom tussen het postkantoor en de kerk!'

Ria voelt het bloed uit haar hoofd wegtrekken, haar benen trillen. 'Tussen het postkantoor en de kerk?' mompelt ze zachtjes na. 'Nee toch. Ach Heer, dat is hier vlak achter, tegenover Dolf!'

Dolf

'Jongens!' roept moeder, 'pak snel de dingen die je in ieder geval mee wilt nemen! Niet te veel, want daar hebben we geen plek voor! Laat de kleren maar zitten, die verzamel ik wel.' In de huiskamer is het een enorme troep. Op de tafel halfgevulde tassen, op de grond laarzen en schoenen. In vaders luie stoel liggen pakken havermout, suiker, zout en griesmeel. Dolf wijst op de zak aardappels in de hoek van de kamer. 'Moet die ook mee? Nee toch? We mogen toch niet zo veel meenemen?' Moeder kijkt

verstoord op. 'Bemoei je er alsjeblieft niet mee!' zegt ze bits. 'Ik bepaal wat er meegaat, en wat niet! Je weet maar nooit waar we terechtkomen en hoe lang we daar blijven. Misschien zijn we over een paar dagen blij dat we eten bij ons hebben.'

Nog voor de jongens naar boven gaan om hun spullen te pakken, loeien de sirenes weer. 'Onder de tafel!' roept Koen, en hij rent de trap af. 'Niks onder de tafel!' schreeuwt moeder boos. 'Je pakt je spullen! Nu! Als we rekening houden met het luchtalarm, komen we nooit weg. De mannen van de burgerwacht zeiden dat we over een half uur moeten vertrekken. Als we zo doorgaan, redden we dat nooit.'

Een half uur later is alles gepakt. De fietsen van vader en moeder staan afgeladen voor de deur. Op de bagagedragers koffers met een groot touw eromheen, aan de sturen tassen. Dolf moet straks achter de kruiwagen. Daar liggen een paar grote dozen op, en wat slopen vol levensmiddelen. Moeder gaat nog even na of ze niets vergeten zijn.

'Die kleren daar!?' vraagt Koen die zich er ook mee wil bemoeien. 'Nee, die doen we aan,' antwoordt moeder. 'Al die kleren?' vraagt Koen ongelovig. 'Ja,' reageert moeder kortaf. 'Jullie trekken zo veel mogelijk aan. Over elkaar! En als laatste je jas. Je moet maar denken: alles wat we aanhebben, hoeven we niet te dragen.' Koen begint te huilen. 'Dat wil ik niet. Ik heb het nu al zo warm!' Dolf merkt dat moeder haar geduld dreigt te verliezen. In haar hals ziet hij rode vlekken, op haar voorhoofd glinsteren kleine zweetdruppeltjes. En nu begint ook nog haar lip te trillen. Hoewel Dolf het met z'n broertje eens is, zegt hij maar gauw dat hij niet moet zeuren. 'Doe nou maar wat moeder zegt. Hoor je die bommenwerpers niet? We moeten zorgen dat we hier zo snel mogelijk wegkomen.'

Alsof het zo gepland is, klinkt er net op dat moment een enorm gefluit, gevolgd door een paar keiharde klappen. In een reflex gooien ze zich op de grond. Nog een dreun, heel dichtbij. De vloer en de muren trillen, de lamp gaat heen en weer.

Geluid van brekend glas. Er waait wind door de kamer, alsof er een raam is opengesloten. Net zoals een half jaar geleden, toen het zo stormde. Daarna is het stil, alleen nog het geluid van wegtrekkende vliegtuigen.

Even blijven ze liggen. Dan springen Dolf en moeder op, ze rennen naar het raam. Op de plaats van de ruit hangen alleen nog een paar glasscherven. Met open mond en verstijfd van schrik kijken ze door het gat in de ruit naar buiten. De Prins Hendrikstraat is gevuld met een grote stofwolk. Het lijkt of het mist. Ze kunnen nauwelijks naar de overkant kijken. Dolf hoest, z'n keel prikt.

Verderop in de straat klinkt gegil. Snelle voetstappen. Iemand rent weg. Roepen, schreeuwen. 'De dokter!' Nog meer voetstappen. Dan is het weer even stil. Eng stil. 'Ligt daar voor het postkantoor nou een soldaat op de grond?' vraagt iemand. Gelukkig, de sirenes loeien weer: sein veilig. 'Dat hebben we tenminste overleefd,' zegt moeder. Ze ziet spier- en spierwit. 'En nu wegwezen. Gauw naar buiten. Dolf, jij pakt de kruiwagen en Koen, jij draagt die grote tas daar. Vader haalt straks z'n eigen fiets wel op.'

14 mei 10.00 uur

Dolf

‘Weg! Weg! Weg hier!’ hoort moeder zodra zij de buitendeur opendoen. Het is de schrille, angstige stem van de buurvrouw. Die trekt aan de arm van de buurman. Ze zijn niet de enigen op straat. Nu het even veilig is, gaan overal deuren open en komen de mensen naar buiten. Alsof het zo is afgesproken, gaat de stoet richting Langeweg. Voor Dolf lopen een paar mensen met een kinderwagen vol tassen en dozen. Het baby’tje dat eigenlijk in de wagen hoort, ligt op de arm van z’n vader. Het huilt hartverscheurend. De vader probeert het te troosten, maar dat lukt niet zo erg.

In de straat hangt de lucht van kruit. Die kruitdamp herinnert Dolf aan de oefeningen van het leger in de duinen. Maar toen was het leuk, toen leek oorlog nog een spelletje. Bij elke stap klinkt geknars van glas. Overal liggen de ruiten eruit. Gordijnen wapperen naar buiten. Dolf heeft het gevoel dat hij door een spookstad loopt, dat hij slaapwandelt, dat z’n hoofd vol watten zit. Binnenin z’n rechteroor doet het pijn. Zou dat komen door die dreunen van daarnet? Luid toeterend scheurt er een legervoertuig voorbij, met in de achterbak een soldaat met verband om z’n hoofd. Bij elke beweging van de wagen schudden z’n armen heen en weer. Door het verband sijpelt bloed. Zou die nog leven? Zouden ze hem naar de gymzaal brengen? De gymzaal! Zou Ria’s huis er nog staan? Zou ze ook op de vlucht zijn? En zou Sarah nou hier zijn of nog in Rotterdam? En waar is opa? En Bert?

Dolfs gedachten schieten alle kanten op. Veel tijd om er echt over na te denken heeft hij niet, want voor de sigarenzaak van Zwartveld is er iets aan de hand. Er ligt iemand op de grond. En nog iemand. Dolf gaat wat langzamer lopen om te kunnen zien wie dat zijn. Een vrouw? Een kind? Hij aarzelt even en hij krijgt een duw in z’n rug. ‘Verdomme, doorlopen! Nieuwsgierig

14 mei 1940

Aagje!’ klinkt een boze stem achter hem. Om hem heen worden namen genoemd. ‘Mozes, de appelenjood!’ ‘Nee, z’n vrouw!’ ‘Sera van der Sluys!’ ‘Ik zag bloed.’ ‘Die is er niet goed aan toe!’

Even verderop, bij het kruispunt met de Rietdijkstraat, is het ook chaos. Er wordt geschreeuwd. Uit de Rietdijkstraat komt rook, donkere rookwolken, uit de buurt van Hotel Amerika. Er rennen brandweermannen heen en weer met slangen. Iemand brult: ‘Geen waterdruk! Uitrollen tot de Berghaven!’ Twee militairen ondersteunen een maat, onder de modder en zonder helm. Ook hier hangt kruitdamp. Dolf hoest, Koen huilt. Dolf wil de kruiwagen neerzetten om z’n broertje te troosten, maar daar krijgt hij geen kans voor. De man achter hem geeft hem een por tussen z’n ribben. ‘Loop nou toch eens door joch! Ik wil weg hier!’ Dolf pakt de kruiwagen weer op en praat z’n broertje moed in. ‘Loop maar een beetje door,’ zegt hij zo kalm mogelijk. ‘Dadelijk, als het rustiger is, gaan we aan de kant. Dan kun je op de kruiwagen gaan zitten. Houd het nog even vol.’

Op de Langeweg hebben ze wat meer ruimte en krijgt Koen de kans op de kruiwagen te springen. Die wordt ineens wel een stuk zwaarder. Dolf vraagt zich af hoe lang hij het zo nog volhoudt. En Koen blijft huilen. Dan horen ze ineens, vanuit de berm, vreemde klanken: ‘Goodbye, goodbye.’ Tussen de struiken staan een paar zwaarbewapende Britse militairen. Een netje over hun helm, met takjes ertussen. Op hun gezicht zwarte strepen. Ze vallen bijna niet op tussen de bladeren. Ze zwaaien vriendelijk naar de vluchtende Hoekenezen. Iemand roept wat terug: ‘Goodbye, see you later!’ Pas nu ziet Dolf achter de bomen, op het grasveld even verderop, een paar vrachtwagens. Er zijn ook loopgraven gegraven. Daar steken drie hoofden bovenuit met typisch Engelse helmen en een mitrailleur.

‘Moet je kijken, daar,’ zegt hij tegen Koen om hem wat af te leiden. ‘Engelsen! Moet je eens zien wat een spullen die hebben. Daarmee kunnen ze die moffen makkelijk tegenhouden. Mis-

schien mogen wij dan van de week al weer terug naar huis. Dan is alles hier weer rustig.' Maar daar ziet het voorlopig niet naar uit, want ineens loeit het luchtalarm weer. Mensen kijken in paniek om zich heen, er wordt gegild. In de duinen buldert het afweergeschut. Moeder gooit haar fiets op de grond en rent naar de kruiwagen. 'Laat dat ding maar staan! Ik neem Koen wel!' roept ze. 'Naar de loopgraven!' wordt er geroepen. De meeste mensen rennen die kant op. Andere gaan plat op de grond liggen. Een paar oudjes, die niet zo snel weg kunnen komen, drukken zich stijf tegen een boom. Het geluid van vliegtuigen zwelt aan.

'Onder die wagens daar!' roept moeder en ze sleept Koen met zich mee. Dolf gaat erachteraan. Nog voor de toestellen boven de Langeweg verschijnen, liggen ze onder een van de vrachtwagens. Moeder hijgt, Koen schreeuwt: 'Ik vind oorlog niet leuk!' Hij is niet de enige die helemaal van streek is. Overal om hen heen klinkt gehuil en geschreeuw. Maar als de vliegtuigen pal over hen heen vliegen, wordt het geluid van de mensen overstemd door het knallen van de mitrailleurs vanuit de loopgraven en het gedonder van het afweergeschut. Dolf duwt z'n handen strak tegen z'n oren. Als ze die vliegtuigen nou maar niet raken, want dan storten die hier nog neer ook, denkt hij.

Sein veilig. Overal komen mensen vandaan. Van achter de bomen, uit de loopgraven, van onder de vrachtwagens. Ze lopen terug naar de spullen die ze op de weg hebben achtergelaten. Her en der liggen fietsen. Er staan volgeladen kruiwagens, kindervagens en karretjes. Het is een treurig gezicht. Toch klinkt hier en daar ook opgelucht gelach. Mensen zijn blij dat ze elkaar ongeschonden terugzien. Eén van de gelukkigen is Dolf. 'Ria! Ria!' schreeuwt hij over de Langeweg. Zonder zich om z'n familie en kruiwagen te bekommeren rent hij op haar af.

De blijdschap komt van twee kanten. Lachend vliegen ze elkaar in de armen. Impulsief geeft Dolf Ria een zoen, vol op haar mond. Even blijven ze staan, tegen elkaar aangedrukt. 'Zo, die hebben

het te pakken,' zegt iemand. 'Doorlopen jullie! Het is geen vakantieisje,' moppert een ander. Dolf staat zelf ook verstoeld van deze spontane reactie, met al die mensen eromheen. Hij krijgt er een kleur van. Snel overleggen ze. 'Waar lopen jullie?' vraagt Ria. Dolf wijst naar voren. 'Daar, bij die vrouw met dat boze gezicht, m'n moeder. Ik moet gauw terug. Ze is helemaal overstuur. Vader is niet op komen dagen. Moeder staat overal alleen voor en Koen loopt steeds te huilen.' Terwijl ze die kant op lopen, belooft Ria dat ze zal proberen bij hem in de buurt te komen. 'Even tegen m'n vader zeggen. En m'n fiets ophalen. Die ligt daar onder die boom. Trouwens, we hebben je opa bij ons!'

Even later lopen Dolf en Ria naast elkaar over de 's-Gravenzandseweg. Moeder is opgelucht dat opa Pier mee is gegaan met de familie Van Mils. En ze heeft tante Greet, haar zus, in de menigte ontdekt. Die heeft Koen achterop haar bagagedrager gezet, dus daar heeft Dolf geen zorg meer om. Toch is het moeilijk lopen zo, achter de kruiwagen en Ria naast haar volgepakte fiets. Maar het lukt hen toch bij elkaar te blijven. Ze ratelen aan één stuk door. Ria vertelt over de dingen die zij onderweg heeft meegemaakt. 'De horlogewinkel naast de kerk. Alle ruiten eruit, de etalage leeg. Er schijnt geplunderd te worden. De politie gaat er steeds achteraan. Je vader was er ook bij, maar er is geen houden aan. En bij bakker Langelaan, die had al het brood gewoon buitengezet, ze konden het toch niet meer verkopen. Iedereen pakte ervan, ook m'n moeder. En opa Pier!' Ria schiet in de lach als ze daar weer aan denkt. 'Toen we een eindje voorbij de bakker waren, wenkte je opa me. Ik kwam dichterbij en opa boog een beetje voorover. Hij pakte m'n hand en duwde die onder z'n jasje. En wat dacht je dat ik daar voelde? Twee hele krentenbroden!'

'Echt iets voor opa,' lacht Dolf, en dan vertelt hij op zijn beurt over die enorme klappen vlak voor ze vertrokken. 'Die bom moet vlakbij zijn ingeslagen.' 'Dat dacht ik al,' reageert Ria. 'Ik maakte me al zorgen. Direct na die klappen scheurden die hos-

pitaalsoldaten weg in de richting van de Prins Hendrikstraat. Ik kreeg het warm en koud tegelijk. Ik moest gelijk aan jou denken!

De stoet stopt. Er wordt geschreeuwd en gescholden. ‘Doorlopen! We moeten weg hier!’ ‘Niet duwen! Blijf met je poten van me af!’ roept een vrouw met in haar armen een vogelkooi met een papagaai.’ ‘Poten..., poten..., dat stomme beest van jou heeft poten! Ik niet!’ schreeuwt een man met een ruige baard en een visserstrui. Het beest zelf lijkt zich er ook mee te bemoeien. ‘Krauw, krauw, Juliana,’ krijst hij, alsof hij wil bewijzen dat hij helemaal niet stom is. Omstanders lachen. ‘Juliana,’ moppert een vrouw tegen haar man, ‘die zit veilig in Engeland. Eergisteren lekker met haar kindertjes vertrokken vanuit IJmuiden. En wij blijven hier in de ellende.’ Dan hoort Dolf ineens een bekende stem. ‘M’n vader! Mijn vader!’ roept hij tegen Ria. Dolf kijkt zoekend om zich heen. Daar staat hij, aan de kant van de weg. ‘Omlopen mensen!’ schreeuwt hij, terwijl hij naar rechts gebaart. ‘De ’s-Gravenzandseweg is afgesloten. Jullie moeten door de Tuindersstraat!’ Dolf probeert de aandacht van z’n vader te trekken. ‘Pa! Pa!’ roept hij en hij zwaait, maar zonder effect. De mensenmassa komt weer in beweging en Dolf moet de kruiwagen weer oppakken om niet onder de voet gelopen te worden.

Veel gelegenheid om te praten hebben Dolf en Ria nu niet meer, want onderweg gebeurt er van alles. Geknetter van een motorfiets. Luid bellen! Het is Louw Bijl, de visboer, met een volgeladen bakfiets. De mensen doen een paar stapjes opzij om Louw door te laten. Bovenop een stapel dekens liggen twee kinderen, een jongen en een meisje. De jongen beweegt niet. Bewusteloos? Dood? Het meisje beweegt wel, maar zo te zien is dat er niet goed aan toe. Overal bloed. Er wordt gemompeld. ‘Zie je dat, dat joch is morsdood.’

De bakfiets is nog maar net voorbij, of van de andere kant klinkt een sirene. Weer wordt er geduwd, nu de andere kant op. Tegen de stroom in rijdt de brandweerwagen van ’s-Gravenzande richting

Hoek van Holland. Bij de Maasdijk komt de stoet weer tot stilstand. De vluchtende massa wil de dijk op, maar wordt tegengehouden door mensen van de ordedienst. ‘Te gevaarlijk!’ roept er een. ‘Het Staelduinse Bos zit vol Duitsers!’

Met veel moeite lukt het de ordedienst de vluchtelingen richting ’s-Gravenzande te dirigeren. Maar er wordt veel gemopperd. Door al het geduw raken mensen elkaar kwijt. Een vrouw met een wasketel op haar bagagedrager ziet haar man niet meer.

Ze raakt in paniek en zet het op een schreeuwen. ‘Bob! Bob! Waar ben je nou?’ krijst ze. ‘Mens, doe rustig!’ roept een vrouw in een dikke bontjas en met een grote hoed op haar hoofd. ‘Als je thuis ook zo’n stem opzet, kan ik me voorstellen dat die Bob van jou de benen genomen heeft.’ ‘Houd je bek, viswif!’ scheldt de wasketelvrouw terug. ‘Kapsoneswif, met je stomme bontjas en die belachelijke hoed.’

Ria schiet in de lach. ‘Het is inderdaad een raar gezicht,’ zegt ze zachtjes tegen Dolf. ‘Maar ja, je moet toch wat, als je je luxe spullen niet thuis durft te laten.’ Maar de vrouw van Bob is niet de enige die zich zorgen maakt om zoekgeraakte familieleden. Door verschillende mensen is al gevraagd naar Piet en Freek van Ooijen. Sinds vanochtend vroeg heeft niemand meer iets van de jongens gezien of gehoord. Net als elke dag gingen Piet en Freek naar de stallen van Van Vugt, om aardappels te schillen voor de soldaten. Toen iedereen vertrok, waren ze nog niet terug. Eerst dachten hun ouders dat ze met anderen mee gevlucht zouden zijn. Maar daar lijkt het nu niet op. Hun moeder is net een stuk teruggelopen om ze te zoeken, maar ze werd bij de Prins Hendrikstraat tegengehouden door Britse soldaten.

Vanaf zee klinkt weer het gebrom van vliegtuigmotoren. ‘Nee toch, niet weer!’ roept een oude vrouw. Ze strompelt met moeite vooruit, aan de arm van haar man. Het stel blijft staan en kijkt angstig naar de hemel. Mensen gillen. ‘In de berm! Plat op de grond!’ Dolf zet de kruiwagen neer en pakt Ria bij haar arm om weg te rennen. Maar dan roept iemand: ‘Rustig mensen! Rustig nou! Niets aan de hand!’ Weer een bekende stem, en nog een. Pas nu ontdekt Dolf twee van zijn leraren, met om hun arm een band met daarop ‘ordedienst’.

‘Mensen, het zijn vrienden! Vrienden, horen jullie?!’ roept mijnheer De Bruin. ‘Engelsen en Fransen. Geen paniek dus, gewoon doorlopen!’ Opgelucht draaien ze zich in de richting van het geluid. Aan de horizon verschijnen drie vliegtuigen. Een

is Frans, de andere twee zijn Brits. Een paar mensen blijven staan en zwaaien. Maar de meeste pakken hun spullen op. De stoet zet zich langzaam weer in beweging.

‘Moet je kijken,’ zegt Dolf verbaasd als ze ’s-Gravenzande binnenkomen. ‘Al die mensen. Het lijkt de intocht van de Vierdaagse in Nijmegen wel. Zo zie je dat ook op de foto’s in de krant.’ Overall staan mensen voor hun huizen, sommige met een emmer. Daar scheppen ze water uit met kroezen die ze uitreiken aan de vluchtende Hoekenezen. Die drinken ze gulzig leeg. Het oude stel blijft staan. Met bevende vingers giet de man wat water in de palm van z’n hand. Voorzichtig smeert hij het over het voorhoofd van z’n vrouw. ‘Schattig hè? Doe jij dat later ook?’ zegt Ria. Ze kijkt Dolf liefdevol aan. Dolf krijgt een kleur. Het duizelt hem. Er speelt van alles door zijn hoofd. Nu weer z’n liefde voor Ria, maar net dacht hij nog aan Sarah. Zou het bij haar in Rotterdam ook zo zijn? Of loopt ze hier rond met haar tante?

Veel gelegenheid om daarbij stil te staan heeft hij niet, want het wordt drukker en drukker. En ook rumoeriger. Mensen aan de kant van de weg schreeuwen naar bekenden. Ook naar Dolf en Ria wordt geroepen. Ria heeft nogal wat familieleden in ’s-Gravenzande. ‘Kom bij ons slapen!’ roept één van haar tantes. Dolf wordt vooral aangesproken door klasgenoten. Sommige lopen een stukje mee en willen weten wat er allemaal gebeurd is in de Hoek. ‘Hier was het maar een saaie bedoening,’ hoort hij van verschillende kanten.

Op het Marktpllein is het een chaos. Er staan vrachtwagens klaar om de vluchtelingen weg te brengen. Hoekse ambtenaren lopen druk heen en weer met grote vellen papier. Ze roepen namen af en vertellen zo goed en zo kwaad als het gaat waar iedereen naartoe moet. Mensen die iemand kwijt zijn, klampen bekenden aan. Dolf wordt herhaaldelijk aangesproken. Namen van gezochten suizen door z’n hoofd. Vooral de broertjes Van

Ooijen worden vaak genoemd. Zelf doet Dolf navraag naar zijn opa en oma ‘van de Strandweg’, maar er is niemand die ze gezien heeft.

In alle drukte is Dolf Ria kwijtgeraakt. Hij doet geen moeite haar te vinden, want nu is het belangrijker dat hij zich weer aansluit bij z’n familie. Zoekend loopt hij rond en hij komt iedereen tegen, behalve z’n moeder en z’n broertje. Zelfs de vrouw met de bontjas loopt hij een paar keer tegen het lijf. Die rare grote hoed heeft ze niet meer op. Die ligt een stuk verderop platgetrapt onder een boom. De eerste vier vrachtwagens vertrekken, allemaal richting Naaldwijk.

Net als Dolf een beetje begint te wanhopen, hoort hij z’n naam. ‘Dolf! Dolf! Ga je ook naar Naaldwijk?’ Zijn hart begint te bonken. Z’n ogen zoeken tussen de wachtende mensen. ‘Dolf!’ Dan ziet hij haar staan. Anders dan anders, maar even mooi als altijd. ‘Sarah!’

14 mei (18.45 uur)

‘Wij hebben de wapens moeten neerleggen omdat het niet anders kon,’ klinkt het uit de luidspreker in de keuken van tuinder Grootcholten. *‘Allen waren vastbesloten ons vaderland te verdedigen tot het uiterste. Welnu, ik, die als opperbevelhebber van land- en zeemacht alle berichten ontving, ik wist met volstrekte zekerheid dat dit uiterste vandaag was bereikt.’*

Aan een grote tafel zitten Dolf met z’n moeder en zijn broertje, Sarah, Grootcholten met zijn vrouw en hun zes kinderen en twee knechten. Met z’n allen luisteren ze naar de toespraak van Generaal Winkelman, de opperbevelhebber van de Nederlandse land- en zeemacht. Sarah huilt zachtjes, Dolf heeft z’n arm om haar heen geslagen en houdt haar hand vast. Een warme, vochtige samengeknepen hand met daarin een zakdoekje.

Dolf kan het eigenlijk allemaal niet bevatten, er is vandaag ook zo veel gebeurd. De chaos vanochtend in Hoek van Holland, de vlucht, het weerzien met Ria en later met Sarah. En wat er daarna gebeurde. Ondertussen gaat de stem op de radio verder.

‘De strijd was te ongelijk; onze troepen stonden tegenover technische middelen waartegen de grootste menselijke moed niet is opgewassen. Bij duizenden zijn ze gevallen voor de vrijheid van Nederland. Onder de burgerbevolking, onder vrouwen en kinderen, maakte de luchtoorlog talloze slachtoffers. In ons dichtbevolkte land, met zijn vele steden, kan bij luchtbombardementen moeilijk onderscheid worden gemaakt tussen militaire en niet-militaire objecten. Rotterdam, dat vanmiddag door de Duitse luchtmacht werd gebombardeerd, heeft het droevige lot van de totale oorlog ondergaan. Utrecht en andere bevolkingscentra zouden binnen zeer korte tijd dit lot van Rotterdam moeten delen.’

Dolf ziet die enorme rookpluim weer voor zich, van vanmiddag om een uur of drie, ver weg, aan de horizon. Verder was het een strakblauwe lucht, geen wolkje te zien. Zo anders dan

die lucht waar Sarah zo van houdt. Met z'n allen stonden ze ernaar te kijken: 'Daar ligt Rotterdam,' zei de tuinder.

Steeds weer ziet Dolf het verschrikte, angstige gezicht van Sarah. Spierwit, ze huilde en stamelde zachtjes. 'Rotterdam. M'n vader, m'n moeder, mijn hele familie.' Eten hoefde ze niet. Steeds ging ze weer naar de tuin en staaarde ze naar het oosten, waar geen eind kwam aan de rookkolom. Wat Dolf ook deed, Sarah bleef ontroostbaar. Hij depte haar tranen met het zakdoekje met twee geborduurde letters: S.P. Met z'n hand ging hij zachtjes door haar krullen die er zo anders uitzagen dan anders, onverzorgd, maar niet minder mooi. Mooier zelfs, dacht Dolf terwijl hij over haar wang streelde. 'Rotterdam is zo groot,' zei hij. 'Het moet wel raar zijn als die bommen net op jouw huis zijn gevallen. Je zag dat vandaag toch in Hoek van Holland? Op de ene plek was het dood en verderf, en een paar meter verderop was er niets aan de hand. En ze hebben daar toch ook schuilkelders? Of misschien zijn ze wel gevlucht, net als wij.'

'Dat kan allemaal wel zo zijn, lieve Dolf. Misschien hebben ze het overleefd, maar dan nog! Nu zal Nederland wel capituleren. Mijn vader wilde vluchten, net als z'n familie uit Berlijn. Maar mijn moeder wilde niet. "Wat moet ik nou in New York?" zei ze. "Ik houd veel te veel van Rotterdam. Hier leef ik, hier hebben we ons bestaan opgebouwd, hier wonen onze vrienden. Laten we niet zo somber zijn, het zal hier vast allemaal wel meevallen." En ik was het met haar eens. Maar nu wordt Hitler hier de baas! Je zag wat er gebeurde in Polen en in Oostenrijk. Ik weet het zeker. Ook óns krijgen ze te pakken!'

Na de verklaring van generaal Winkelman gaan ze met z'n allen weer naar buiten, Dolf met z'n arm beschermend om Sarahs schouders. Boven Rotterdam hangt nog steeds rook. In de tuin van Grootsholten dwarrelen verkoelde papiersnippers neer. 'Van de brand,' zucht de tuinder. 'Het lijkt wel confetti. Zwarte confetti.'